

tom pogledu ovaj raspad može se direktno porediti sa raspadom Habzburškog i Osmanskog carstva, a indirektno i sa raspadom evropskih kolonijalnih imperija, koje se nakon 1945. više nisu mogle održati.

Sasvim je sigurno da se bez opštih vizija istorijskog razvoja ne može celovito objašnjavati slom socijalizma. Međutim, globalna makroistorijska objašnjenja uvek su hazardna, otud što se mogu različito akcentovati, a i zato što su bez teorija srednjeg obima nužno apstraktna. Pomenuto brodelijansko poređenje raspada imperija zbog presecanja jednog važnog segmenta kapitalističke globalizacije može biti korisno, ali ostaje apstraktno, ukoliko se ne dopuni uporednim praćenjem procesa srednjeg obima (ekonomski i vojni pritisak kapitalizma na socijalizam i pokušaji izolacije tokom 20. veka) i kraćeg ritma (uloga komunističkih vođa reformista kao virusa i katalizatora u eroziji socijalizma (Tito 1948, Deng 1980, Gorbačov 1985) kao i nepredvidivih provokativnih zbivanja (Černobil 1986, vojni puč avgusta 1991). Osim toga, jača ili slabija politička kultura otpora u pojedinim istočnoevropskim zemljama i različita snaga nezavisne inteligencije u SSSR-u, Poljskoj i Čehoslovačkoj bili su važan katalizator rasula lagera.

Ne manje teorijske slabosti vizije svetskog kapitalističkog sistema kao okvira objašnjenja sloma realsocijalizma proizlaze iz njegove apsolutizacije. Nova idejnopolički šarolika ortodoksija o univerzalnosti kapitalizma (od Fukujame do Volerstina) neopravdano potiskuje druge istraživačke perspektive. Ne treba zaboraviti da se svet 20. veka može posmatrati i drugačije, sa stanovišta ne jednog nego tri sistema: zapadna ekonomija i dva relativno autarhična socijalistička sistema. Iz ove perspektive činioци sloma javljaju se u drugom svetlu. Konkurencije između sistema i unutarsistemske napetosti tada su druge prirode. Najčešća naučnopolitička perspektiva u 20. veku bila je bipolarna, i njene teorijske tekovine ne treba potcenjivati. To su objašnjenja izvedena iz poređenja racionalnosti ekonomije kapitalizma i socijalizma uz uvažavanje neravnomernog razvoja kod ovih razlika. Tu nije reč o unutarsistemskim protivrečnostima jedinstvenog svetskog kapitalizma (kao kod Franka i Volerstina), nego o međusistemskim. Višeslojno objašnjenje epohalnih promena nemoguće je bez odmerene sinteze različitih globalnih perspektiva.

Pomenute slabosti opšte teorije o kapitalizmu kao svetskom sistemu uočene su u raspravi vođenoj 1995. preko Interneta u Elektronskom časopisu za sociologiju (The Electronic Journal of Sociology 1995). Ruski sociolog iz Novosibirska N. Rozov sporio je valjanost teorije o svetskom sistemu u objašnjenju sloma SSSR-a nazivajući je beskorisnom dogmom. Njegovoj kritici pridružio se i američki sociolog iz Vajominga Kvi Jang Kim (Quee-Young Kim), tvrdeći da je perspektiva teorije o svetskom sistemu ideografska, istoriografska i post ad hoc, i da nije ništa predvidela. Šta uopšte može da učini teorija o svetskom sistemu kada su u predviđanju zakazale društvene nauke? Kakve proverljive nomotetske teorije može da pruži teorija o svetskom sistemu?

Rasprava o uzrocima sloma komunizma otvorena je oktobra 1995. kada je Rozov upozorio ostale učesnike rasprave da se sva racionalna endogena objašnjenja sloma unutrašnjim uzrocima kose sa središnjim gledištem pristupa o svetskom sistemu (od Volerstina do Franka), po kom SSSR i njegovi sateliti nisu ništa više od semiperiferijskog dela kapitalističkog sistema. Njima nasuprot Rozov tvrdi da je unutrašnji mehanizam sistema takođe celina. Po njemu postoji ne jedan nego tri sistema: SSSR, Kina i svetski kapitalizam.